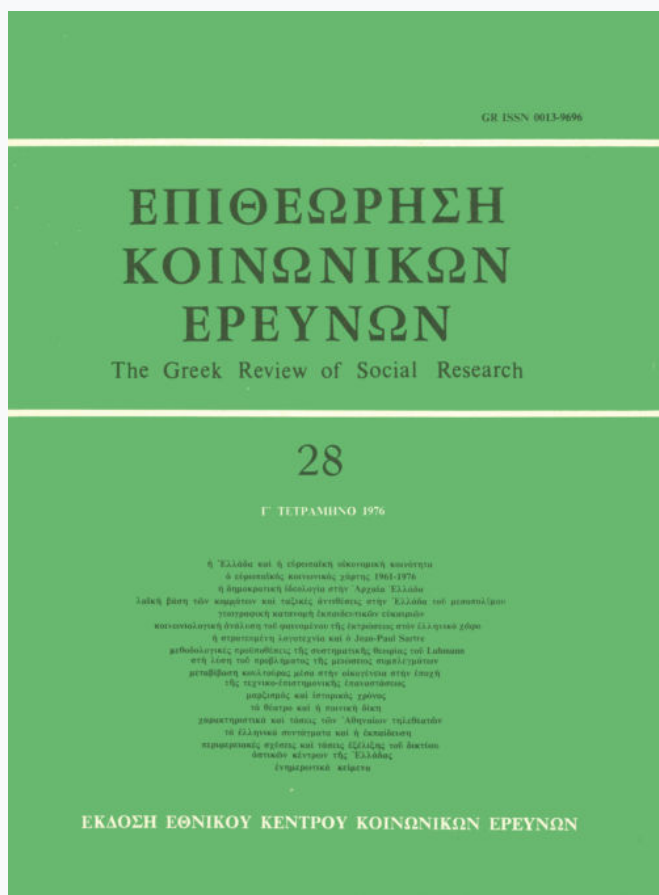

The Greek Review of Social Research

Vol 28 (1976)

28 Γ'

Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση

Αναστάσιος Α. Τζανίμης

doi: [10.12681/grsr.357](https://doi.org/10.12681/grsr.357)

Copyright © 1976, Αναστάσιος Α. Τζανίμης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τζανίμης Α. Α. (1976). Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση. *The Greek Review of Social Research*, 28, 350–362. <https://doi.org/10.12681/grsr.357>

τὰ ἑλληνικὰ συντάγματα καὶ ἡ ἐκπαίδευση

τοῦ

Ἀν. Α. Τζανίμη

Διδάκτορα Κοινωνιολογίας

Στὴν Ἑλλάδα ἡ ὀργάνωση, ἡ διοίκηση καὶ ἡ λειτουργία τῆς ἐκπαιδεύσεως θεσπίζονται νομικά καὶ ἐφαρμόζονται στὴν πράξη βάσει τῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μ' αὐτήν, οἱ ὁποῖες περιέχονται στὰ Συντάγματα. Τὸ περιεχόμενο ὁμως τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν ἀναφερομένων στὴν ἐκπαίδευση δὲν εἶναι ἐνιαῖο καὶ «τυποποιημένο», ἀλλὰ μεταβάλλεται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ εκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς χώρας, ἀπὸ τότε ποὺ ἀνακηρύχθηκε σὲ ἐλεύθερο καὶ ἀνεξάρτητο Κράτος καὶ ἀπέκτησε τὸ πρῶτο Σύνταγμα, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι σήμερα. Στὸ κείμενο λοιπὸν ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἐπιδιώξουμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν ἐξέλιξη τοῦ περιεχομένου αὐτῶν τῶν διατάξεων, ὅπως διαγράφεται μέσα ἀπὸ τὰ συνταγματικά κείμενα. Τὴν προσπάθεια αὐτὴ τὴ χαρακτηρίζουμε σὰν μιὰ πρώτη προσέγγιση τοῦ θέματος καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ περιγραφή τῆς ἐξελίξεως χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ κρίσεις καὶ σχόλια ποὺ νὰ πηγάζουν ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἰδεολογικὴ ἢ πολιτικὴ τοποθέτηση ἀπέναντι στὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ψηφίστηκαν τὰ Συντάγματα καὶ στοὺς σκοποὺς στοὺς ὁποίους ἀποβλέπουν, στὸ σύνολό τους, τὸ καθένα ἀπ' αὐτά.

Ὁ πρῶτος καταστατικὸς χάρτης τῆς χώρας, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε καὶ ψηφίστηκε κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ καὶ ὁ ὁποῖος καθορίζει τὸ «Προσωρινὸν Πολίτευμα» τῆς—«Συνταγμα» τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἑθνοσυνελεύσεως τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822—, δὲν περιεχεῖ ἀρθρο ἢ εἰδικὴ παράγραφο ἢ ὁποία νὰ ἀναφέρεται στὴν ἐκπαίδευση. Δὲν γνωρίζουμε τὸν λόγο στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ παράλειψη αὐτὴ καὶ οὔτε μποροῦμε νὰ κάνουμε ὁποιαδήποτε ὑπόθεση γι' αὐτή. Καὶ τοῦτο, μολονότι οἱ συντάκτες τοῦ πρῶτου καταστατικοῦ χάρτη θὰ πρέπει νὰ εἶχαν ὑπ' ὄψην τους τόσο τὰ Συντάγματα ἄλλων χωρῶν, κυρίως τῆς Γαλλίας, τὰ ὁποῖα ἴσχυαν στὴν ἐποχὴ τους καὶ περιεῖχαν ἀρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση, ὅσο καὶ τὶς ἀπόψεις Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁ Ρήγας Φεραίος στὸ συνταγματικὸ σχεδιασμὸ του ποὺ εἶχε τὸν τίτλο: «Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ροῦμης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας», τὸ ὁποῖο συνέταξε τὸ 1798, περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἀρθρο ἀναφερόμενο στὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 22).¹

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, *Τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος*. Ἐκδ. Ἑθνικὸ Ὑπογραφεῖον, Ἀθῆναι 1960, σελ. 3-27. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», *Φιλόλογος*, ἀρ. 8, Ἰανουάριος 1976, σελ. 6, καὶ Ἡλ. Ἡλιοῦ, *Τὸ Σύνταγμα καὶ ἡ ἀναθεώρησή του*. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθῆναι 1975, σελ. 115-116.

«Ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέσεων ἔχουν χρέος νὰ ἡξέουν γραμμάτια, ἡ πατρίς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικά καὶ θηλυκά παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπὴ μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη... νὰ ἐξηγηθῶνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς δὲ τὰς μεγάλαις πόλεις νὰ παραδίδεται ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ γλῶσσα, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος.»¹

Ἡ ὑποχρέωσις ὅλων ἀνεξαίρετως τῶν πολιτῶν νὰ μαθαίνουν γραμμάτια, ἡ φροντίδα τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μέσων τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν «ἀρσενικῶν καὶ τῶν θηλυκῶν» καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τῆς ἐκπαίδευσεως γιὰ τὴν πρόοδον, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς Ἑλλάδος σὰν ἐλευθέρου ἔθνους, ἀποτελοῦν λοιπὸν τὰ κύρια στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ ἐθνομάρτυρας Ρήγας Φεραίος προσδιορίζει στὸ ἄρθρον καὶ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας, τὸ ὁποῖο σχετίζεται μὲ τὴν ἐρμηνείαν τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν καὶ τὴν ἐκμάθησιν, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς, καὶ δύο ξένων γλωσσῶν καὶ συγκεκριμένα τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς μὲ τὴν διάκρισιν ὅμως ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ξένες γλώσσες θὰ «παραδίδωνται (στοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων) εἰς τὰς μεγάλαις πόλεις». Αὐτὸ θὰ μᾶς ἐπέτρεπε ἴσως νὰ κάνομε ἐδῶ τὴν ἐξῆς παρατήρησιν: ἡ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γλωσσομαθῶν δασκάλων ἦταν περιορισμένος καὶ ἐπομένως δὲν ἀρκοῦσε γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα ἡ ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖον, γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, νὰ μαθαίνουν ξένες γλώσσες οἱ μαθητὰς τῶν σχολείων τῶν χωριῶν.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ «συνταγματικὴ» πρόσκλησιν τοῦ Ρήγα Φεραίου πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας γιὰ τὴν ὑποχρέωσιν «νὰ ἡξέουν γραμμάτια», εἰκοσιπέντε χρόνια ἀργότερα, ὁ «Ὁργανισμὸς τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος» (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822) προβλέπει τὰ ἀκόλουθα, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν, στὸ κεφάλαιον «Περὶ καθηκόντων τοῦ Μινιστροῦ (=Ὑπουργοῦ) τῶν Ἑσωτερικῶν»:

στ'. Ὁ Μινιστρος τῶν Ἑσωτερικῶν (....)

«Ἐνασχολεῖται μετ' ἐπιμελείας εἰς τὴν εἰσαζίν καὶ διόδοσιν τῶν φώτων, τὸν τόσον ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, προβάλλων (= προτείνων) εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν μέθοδον καὶ τοὺς τρόπους διὰ τὴν ἀνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων καὶ λοιπῶν διδασκαλῶν καὶ ἰδιαιτέρως σχολείων τοῦ μὲν Ναυτικοῦ, τοῦ δὲ Πολεμικοῦ. Ἐν γένει δὲ νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν φροντίδα νὰ καθίσκωνται οἱ νέοι πάσης τάξεως τὰ κοινὰ γράμματα καὶ τὰ πρῶτα εἰς τὸν βίον ἀναγκαῖα μαθήματα διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς μεθόδου.»²

Διαβάζοντας κανεὶς αὐτὴ τὴν παράγραφον ἀναλογίζεται τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐπιμισθῇ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν. Ἡ ἐπιβολὴ τῆς ὑποχρεώσεως σ' ἕνα Ὑπουργὸν νὰ προτείνει π.χ. τὴν μέθοδον καὶ τοὺς τρόπους «διὰ τὴν ἀνέγερσιν πανεπιστημίων, λυκείων, σχολείων καὶ λοιπῶν διδασκαλῶν» σὲ μιὰ περίοδον ποῦ ὁ Ἀγώνας βρισκόταν στὴν μεγαλύτερην ἐντασίαν του καὶ σ' ἕνα χρόνον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἦταν ἀκόμη ἀβέβαιαι, φανερόναι τὸν πόθον γιὰ τὴν πραγματοποιήσιν ἑνὸς σχεδίου ποῦ, συμφωνοῦν μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν πολὺ τολμηρὸ. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ πρέπει νὰ τονισθῇ ἐδῶ, σὲ συνδυασμὸν καὶ μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Ρήγα Φεραίου καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ τῶν προϋποθέσεων ποῦ θὰ βοηθοῦσαν στὴν πραγματοποιήσιν τῆς, εἶναι «ἡ φροντίς (τοῦ ὕπουργοῦ) νὰ διδάσκωνται οἱ νέοι πάσης τάξεως τὰ κοινὰ γράμματα». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀρχὴ ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέσει τὴν βάση ἐνὸς δημοκρατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος προκειμένου νὰ ἐπωφεληθοῦν ὅλοι ἀνεξαίρετως οἱ νέοι ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας.

Μιὰν ἄλλην διάταξιν γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, γιὰ τὴν ἴδια περίοδον, περιέχει καὶ ἡ *Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσον Ἑλλάδος ἢ ὁ Ὁργανισμὸς τοῦ Ἀρείου Πάγου, Γερουσίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος* (Σάλωνα, 15 Νοεμβρίου 1821) (Τμῆμα Β', ἄρθρον ΚΔ').³

«Ὁ Ἀρειὸς Πάγος ὀφείλει νὰ φροντίζῃ περὶ Σχολείων, Ὁρφανοτροφείων, Νοσοκομείων εἰς τὰς πόλεις νὰ συστήσῃ, τῶν ὁποίων ὅλων ἔχει τὴν ἐπίσκεψιν. Ὁμοίως νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ πάντων ὅσα ἀφορῶσι τὴν ἡθικὴν τῶν ἐθνῶν βελτίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸν κρείττον μεταβολὴν τῆς γεωργίας καὶ ἄλλων τεχνῶν ἀναγκαίων.»

Ὅπως βλέπουμε, ἡ παράγραφος αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται μόνο στὰ σχολεῖα (ἐκπαίδευσιν) ἀλλὰ καὶ στὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικῆς προνοίας (ὀρφανοτροφεία, νοσοκομεῖα) καθὼς καὶ στὴ βελτίωσιν τῶν παραγόντων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως (γεωργία, ἀναγκαῖα τέχνη) = βιοτεχνία).

Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀντιληφθοῦμε γιὰτὶ στὸ πρῶτον ἐπίσημον Σύνταγμα τῆς 1 Ἰανουαρίου 1822 δὲν περιλήφθηκε διάταξις σχετικὴ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐπρόκειτο δηλαδὴ γιὰ ἕνα θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχαν ἐπιληφθῇ προγενέστερα

ρίως ὑπόσημ. 1 τῆς σελ. 304. Γιὰ τὴν ἔννοια καὶ τὴ σημασίαν τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς μεθόδου, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *ἐ.ἀ.*, τόμο α', σελ. κδ'-κε'.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, *ἐ.ἀ.*, σελ. 648. Βλ. ἐπίσης Ἀλ. Δημαρᾶς, *ἐ.ἀ.*, τόμ. Β', σελ. 303, ὑπόσημ. 1. Πρῶτον, ἐπίσης καὶ τὰ «τεκμήρια» (τ. 2-3), ποῦ περιλαμβάνονται στὸν τόμο α' τῆς ἐμπότυλης μελέτης τοῦ ἰδίου συγγραφέα, σελ. 4-8 καὶ ὅπου περιέχονται οἱ ἀπόψεις καὶ οἱ ἐνέργειαι οἱ σχετικαὶ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, *ἐ.ἀ.*, σελ. 10, ἐπίσης, *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*. Ἀλ. Σβώλος, *Ἡ Συνταγματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*. Εἰσαγωγὴ-ἐπιμέλεια Α. Ἀζελός. Ἐκδ. Στοχαστῆς, Ἀθήνα 1972, σελ. 18, καὶ Ἡλ. Ἠλιού, *ἐ.ἀ.*, σελ. 116.

2. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταφράσις ποῦ δὲν ἔγινε*. Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1974, τόμ. Β', σελ. 303. Βλ. κυ-

ἢ ταυτοχρόνα μὲ τὴν ψήφισιν τοῦ πρώτου Συντάγματος ἄλλα ἡμιπέσιμα ἢ περιορισμένης ἰσχύος «συντάγματα» καὶ ἔτσι νὰ μὴ θεωρηθῇκε ἀναγκαῖα ἡ ἐγγραφή του στοῦ Σύνταγμα τοῦ 1822.¹

Ὁ Νόμος τῆς Ἐπιδιόρυον, ἦτοι Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ψηφίστηκε ἀπὸ τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσιν στοῦ Ἀστρος στίς 13 Ἀπριλίου 1823, περιέχει διάταξιν γιὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαίδευσως σὲ ὅλη τὴν Ἐπικράτειαν.

Ἡ Β' Ἐθνοσυνέλευσις κατάργησε² τὰς τρεῖς τοπικὰς διοικήσεις, δηλαδὴ τὰς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καθὼς καὶ τὸν Ἀρειὸν Πάγον τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, καὶ ἀποφάσισε νὰ ἐπιστευθῇ τῇ Διοίκησιν τῆς χώρας σὲ δύο σώματα: τὸ Βουλευτικὸ καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν. Ἐτεῖ καθιερώθηκε ἓνα ἑνιαῖο συγκεντρωτικὸ σύστημα ἐξουσίας, ἡ ὁποία ὥστόσο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσκηθῇ ἀπὸ ἀντιπροσώπους («προστάτας») προερχομένους, ὕστερα ἀπὸ ἐκλογάς, ἀπὸ ὅλες τὰς ἐλεύθερας ἐπαρχίας τῆς χώρας. Ἐνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος θὰ ἦταν, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, καὶ ἡ προστασία τῆς ἐκπαίδευσως (Κεφ. Δ' § λζ'),

«Ἡ δημόσιος ἐκπαίδευσιν εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος (...).»

Ἡ δὲ Διοίκησις θὰ ἔπρεπε νὰ φροντίζει γιὰ τὴ συστηματικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐκπαίδευσως καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς μεθόδου σὲ ὅλη τὴν Ἐπικράτειαν (Κεφ. Ι, § πζ').

«Συστηματικὸς νὰ ὀργανισθῇ ἡ ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας, καὶ νὰ εἰσαχθῇ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν ἡ ἀλληλοδιδασκαλικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν.»³

Στὸν Νόμον (Σύνταγμα) τῆς Ἐπιδιόρυον δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ σύστασιν ἰδιαίτερης Γραμματείας (= Ὑπουργεῖου) Παιδείας. Ἐτεῖ φαίνεται ὅτι τὴν εὐθύναν γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν συνέχισε νὰ τὴν ἔχει, σύμφωνα μὲ τὸν Ὀργανισμὸν τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος (Κόρινθος, 27 Φεβρουαρίου 1822), ὁ Μινίστρος (= Ὑπουργός) τῶν Ἑσωτερικῶν. Καθῆκοντα «Μινίστρον» τῶν Ἑσωτερικῶν ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδιόρυον (1823) ἀνατέθηκαν στὸν κληρικὸ Γρηγόριον Δικαῖο, τὸν γνωστὸ Παπαφλέσσα. Ὡστόσο, τὸν Ἰούλιον τοῦ

1823, μὲ ἀπόφασιν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, διορίστηκε ἓνας «Ἐφορος τῆς Παιδείας καὶ Ἠθικῆς Ἀνατροφῆς τῶν Παίδων» στὸν ὁποῖο ἀνατέθηκε ἡ γενικὴ φροντίδα γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Στὴ θέση αὕτη τοποθετήθηκε σὺν πρώτος «ἐφορος» ὁ ἐπίσης κληρικὸς Θεοκλήτος Φαρμακίδης.⁴

Τὰ ἄρθρα τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδιόρυον τοῦ 1823 τὰ ἀναφερόμενα στὴν ἐκπαίδευσιν, σὲ σύγκρισιν μὲ τὰ προαναφερθέντα ἀντίστοιχα τοῦς, χαρακτηρίζονται ἀπὸ λιτότητα διατυπώσεως ποῦ, κατὰ τὴ γνώμην μας, δὲν προδίδει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον γιὰ «ἀπόλυτον» ἐκδημοκρατισμὸ τῆς ἐκπαίδευσως καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἀπηχοῦν «τὴν πεποίθησιν τῶν ἀδικημένων τάξεων πὼς τὰ «γράμματα» ἀποτελοῦσαν μοναδικὸ μέσο γιὰ νὰ βοῦν ἀπὸ τὴν κοινωνικο-οικονομικὴ μιζέρια». Τόσο τὰ προαναφερθέντα ἑλληνικὰ συντάγματα ἢ ὀργανισμοί, ὅσο καὶ τὰ πρότυπα τῶν ξένων συνταγμάτων τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἄρθρα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, «ὑποχρέωσαν» ἴσως τὴν ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία συνέταξε τὸν Νόμον τῆς Ἐπιδιόρυον, νὰ προσθέσῃ σ' αὐτὸν καὶ μιὰ διάταξιν γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν.

Ἀνάλογη ἐγγραφή γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν περιέχει καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευσιν τῆς Τροιζῆνης τὴν 1 Μαΐου 1827. Ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα ἄρθρα, ἔτσι κι ἐδῶ, ἐνῶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευσιν ἐξεωρεῖτο σὺν «δημόσια ὑπηρεσία», ὥστόσο δὲν ἀντιμετωπιζόταν σὺν ἀντόνομῃ καὶ ἀνεξάρτητῃ λειτουργίᾳ μὲ δική της ὀργάνωσιν καὶ διοίκησιν, ἀλλὰ σὺν ἓνας τομέας ἢ κλάδῳ τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία (βιοτεχνία γι' αὐτὴ τὴν περίοδον) κτλ., τὴν προστασία τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, ἡ Βουλὴ (Κεφ. ΣΤ' § 85).

«(Ἡ Βουλὴ) ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον παιδείαν καὶ προστατεῖ αὐτὴν καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρόδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κοινωνικῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἀσφαλίζει εἰς τοὺς εὐρετάς καὶ συγγραφεῖς τὸ πρὸς καιρὸν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς ἀπολαύσεως, τῆς προερχομένης ἀπὸ τὴν εὐρεσιν καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματα.»⁵

Ἐπὶ πλέον στοῦ ἴδιου Συντάγματος ὑπάρχει παράγραφος μὲ τὴν ὁποία κατοχυρώνεται, γιὰ πρώτη φορὰ, τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἱδρύνουν σχολεῖα—«καταστήματα παιδείας»—καὶ παρέχεται σ' αὐτοὺς ἡ δυνατότητα νὰ «ἐκλέγῃσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν» (Κεφ. Γ' § 20).

1. Σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἑ.α., σελ. 6. Βλ. ἐπίσης Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρύθμιση..., τόμ. α', σελ. κγ'-κδ'.

2. Γιὰ τοὺς λόγους τῆς καταργήσεώς τοῦς, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 46.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 51 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 84.

4. Βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 56 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 90.

5. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, Ἡ μεταρρύθμιση..., ἑ.α., τόμ. β', σελ. 312.

6. Βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἑ.α., σελ. 6.

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 68 καὶ Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952, σελ. 102.

«Οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνωσι καταστήματα παντὸς εἶδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καὶ τεχνῶν, καὶ νὰ ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν των.»¹

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ψηφίστηκε τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827 συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τῆς πρώτης φάσεως τοῦ Ἀγώνα, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἐφθασαν στὴν ἐλευθέρη Ἑλλάδα πολλοὶ Ἕλληνες διανοούμενοι ποὺ ζοῦσαν στὸ ἐξωτερικόν, καθὼς καὶ πολλοὶ ξένοι φιλέλληνες διανοούμενοι, πολιτικοί, στρατιωτικοί καὶ ιεραπόστολοι ἰδίως διαμαρτυρόμενοι, οἱ ὁποῖοι ἀνάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐκπαίδευσως. Ἰδρυσαν σχολεῖα, κατάρτισαν προγράμματα διδασκαλίας, ἄρχισαν νὰ μεταφράζουσιν στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα κτλ. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμopoήσουμε τὴ σύγχρονη ὀρολογία, ὅλοι αὐτοὶ οἱ διανοούμενοι, Ἕλληνες καὶ ξένοι, ἀποτέλεσαν ἓνα εἶδος προϊόντος ποὺ ἔπεσε στὴν ἀγορὰ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ δυνατότητα ἐπιλογῆς παρεχόταν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα στὸ ἑλληνικὸ κατανάλωτικὸ κοινόν. Θὰ ἦταν, ἴσως, περιττὸ νὰ τονισθῇ ἐδῶ ὅτι, μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, οἱ πλούσιοι Ἕλληνες εἶχαν μεγαλύτερη δυνατότητα ἐπιλογῆς καὶ «ἀγορᾶς» διανοουμένων γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆ δικῆς τους καὶ τῶν παιδιῶν τους. Κατὰ συνέπεια, θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1827 γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ Πολιτεία ἐπέδωκε νὰ ἐνισχύσει τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλία μὲ ἀποτέλεσμα νὰ περιορίσει τὸ δικὸν τῆς ἐνδιαφέρον γι' αὐτὴ καὶ ἔτσι νὰ μείνει ἀπραγματοποιῆται ἡ λαϊκὴ ἐπιθυμία γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν τῆς δημόσιας παιδείας. Βέβαια, τὰ μέτρα αὐτά—προσταςία τῆς παιδείας ἀπὸ τὴ Βουλὴ, δικαίωμα ἰδρύσεως ἰδιωτικῶν σχολείων, δυνατότητα ἐκλογῆς διδασκάλων—ποὺ κατοχυρώνονταν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827, μπορούν νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν φιλελεύθερα,² ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ σὰν «ἐπικίνδυνα», γιὰτὶ προτείνονταν νὰ ἐφαρμοστούν ἀπὸ μιὰ κοινῶνία ποὺ δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ τὰ ἀντιμετωπίσει καὶ νὰ τὰ ἐκμεταλλευσθῇ μὲ δημοκρατικὸν τρόπο. Ἔτσι τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας τὰ μοιράζονταν οἱ κοινωνικὲς τάξεις ποὺ εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ τὰ ἀποκτήσουν.

Μολοντί, σύμφωνα μὲ τὴν παράγραφο 85, ἡ παιδεία συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὴ γεωργία, τὸ ἐμπόριο κτλ., ἐν τούτοις μὲ τὴν παράγραφο 126 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1827, ἡ παιδεία ὑπάγεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἰδιαίτην Γραμματεία (= Ὑπουργεῖο), δηλαδὴ στὴ Γραμματεία ἐπὶ τοῦ Δικαίου καὶ τῆς

Παιδείας.»³ Ἔτσι ἔγινε τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ δημόσια ὁργάνωσι καὶ διοίκησιν τῆς.

Στὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828, ποὺ ἐπέβαλε ὁ Κυβερνήτης Ἰ. Καποδίστριας⁴ καὶ μὲ τὸ ὁποῖο ἀνεστάλη ἡ ἰσχὺς τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 1 Μαΐου 1827, δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐκπαίδευσως. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο θέμα στὸ Β' ψήφισμα τῆς Δ' Ἐθνοσυνελεύσεως ποὺ εἶχε ἐπιφορτισθῇ μὲ τὴ σύνταξιν «Σχεδίου Θεμελιώδους Νόμου» καὶ ποὺ ἔγινε στὸ Ἄργος τὴν 22 Ἰουλίου 1829. Τελικὰ, τὴ σύνταξιν αὐτοῦ τοῦ «Νόμου» τὴν ἀνέλαβε ἐννεαμελὴς ἐπιτροπὴ, ποὺ ὁρίσθηκε μετὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἰ. Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831), ἀπὸ τὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση, ποὺ ἔγινε ἀρχικὰ στὸ Ἄργος τὴν 5 Δεκεμβρίου 1831, καί, στὴ συνέχεια, στὸ Ναύπλιο τῆς 15 Δεκεμβρίου 1831. Τελικὰ, ὁ «Νόμος» αὐτὸς ψηφίστηκε στὸ Ναύπλιο τὴν 28 Ἰανουαρίου 1832 καὶ εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα «Βασιλικόν» ἢ «Ἡγεμονικόν» Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς 15 Μαρτίου 1832.⁵

Τὰ ἄρθρα γιὰ τὴν παιδεία, τὰ ὁποῖα περιέχονται σ' αὐτὸ τὸ Σύνταγμα, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ περὶέχουν στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐνισχύουν τὸ δημοκρατικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκπαίδευσως. Ταυτόχρονα ὁμως προδίδουν μιὰ τάση γιὰ συγκεντρωτισμό, ποὺ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα αὐτὴν τὴν περίοδο τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς χώρας.

Ἡ παιδεία χαρακτηρίζεται σὰν ἓνα «ἀγαθόν» τὸ ὁποῖο δικαιούται «ὅλοι οἱ Ἕλληνες». Ἐνῶ δὲ στὸ ἄρθρο 85 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1827 συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὴ γεωργία, τὸ ἐμπόριο κτλ., ἐδῶ ταυτίζεται μὲ «τὰ κτήματα καὶ τὰ χρήματα» ποὺ ὅλοι οἱ Ἕλληνες «ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκτώσι». Ἐπὶ πλέον παρέχεται ἡ δυνατότητα στοὺς Ἕλληνες νὰ ἰδρύνουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα καὶ ἀνὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων τέκνων ευπορίας καὶ ἐκπαίδευσως.⁶ Ἐνα νέο στοιχεῖο, ποὺ συναντᾶμε γιὰ πρώτη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο, εἶναι ὅτι ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως τοῦ ἀγαθοῦ τῆς παιδείας, τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως σχολείων κτλ. θὰ καθορίζονται «ὑπὸ τεθησομένων νόμων» μὲ τοὺς ὁποίους ὀφείλουν νὰ συμμορφώνονται «ὅλοι οἱ Ἕλληνες» (Κεφ. Β' § 4, ἄρθρον 28).

«Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα ν' ἀποκτώσι μέρος τῶν ὀλικῶν καὶ ἠθικῶν ἀγαθῶν, οἷον κτήματα καὶ χρήματα καὶ παιδείαν, καὶ ν' ἀπολαύωσι μετ' ἀσφαλείας τοὺς καρποὺς τῶν πόνων των» νὰ συσταίνωσι καταστήματα παιδευτικά, βιο-

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 70 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 105.

4. Γιὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰ. Καποδίστρια ἐναντὶ τῆς Παιδείας, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρέθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. α', σελ. κς'-κγ'.

5. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 78-126, καὶ Ἀλ. Σβώλος, ἑ.ἀ., σελ. 28-32.

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἑ.ἀ., σελ. 63 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 95.

2. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρέθμιση...*, ἑ.ἀ., τόμ. α', σελ. κς'.

μηχανίας καὶ τεχνῶν καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων τέκνων εὐπορίας καὶ ἐκπαίδευστος, συμμορφούμενοι μὲ τοὺς τεθησομένους περὶ τούτων νόμους.»¹

Κατὰ τὰ λοιπὰ, ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι δημόσια, κοινὴ γιὰ ὅλους, καὶ τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυση τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος (Κεφ. Ε', § 1, ἄρθρον 99)

«(Τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα) ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον ἐκπαίδευσιν καὶ προστατεῖ αὐτὴν, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν πρόδον τῶν ἐπιστημῶν καὶ κοινωφελῶν τεχνῶν καὶ τὴν βιομηχανίαν.»²

καθὼς καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ Ἡγεμόνος (Κεφ. ΣΤ', § 1, ἄρθρον 231).

«(Ὁ Ἡγεμὼν) προστατεῖ καὶ ἐνισχύει μετὰ τοῦ Νομοθετικοῦ τὴν κοινὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους, ἀνταμειβὶς τοὺς βελτιοῦντας καὶ ἐπιταχύνοντας αὐτήν, ἢ τοὺς ἐφευρίσκοντας τὴ συντελεστικὴν εἰς τὴν πρόδον τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας κατὰ τὰ 99 καὶ 100 ἄρθρα.»³

Μὲ τὴ σύσταση ἰδιαίτερης Γραμματείας (=Ὑπουργείου) ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευστος,⁴ ἀναγνωρίζεται ἡ αὐτονομία τῆς ἐκπαίδευστος σὺν δημόσιας λειτουργίας καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας. Ἐκτὶ ἄρχισε νὰ ὁργανώνεται καλύπτερα τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τοῦ ὁποίου ἡ διάκριση σὲ τρεῖς βαθμίδες (στοιχειώδης, μέση, ἀνωτέρα) μὲ τὴν ἀντιστοιχίαν ἰδρύσιν σχολείων γιὰ τὶς δύο πρῶτες καὶ πανεπιστημίου γιὰ τὴν τρίτην, εἶχε ἤδη προταθῇ στὴ Βουλὴ ἀπὸ τὸ 1824.⁵

Στὸ ἄρθρο 11 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος*, ποὺ ψηφίστηκε στὶς 18 Μαρτίου 1844, περιέχονται νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ συνδέεται μὲ τὴ μέχρι τότε γνωστὴ συνταγματικὴ διατύπωση τῆς σχετικῆς μὲ τὴν προστασίαν τῆς ἐκπαίδευστος, καὶ ἀναφέρεται ἔμμεσα στὴν προστασίαν τῆς παιδείας γενικὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἔτσι, ἐνὸς μέχρι τὸ 1844 ἡ ἐκπαίδευσιν ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν εἴτε τῆς Βουλῆς, εἴτε τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, δηλαδὴ τοῦ συνόλου τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τὸ ἄρθρο 11 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1844 τίθεται κάτω ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους. Ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους ὅμως, ὅπως προβάλλεται ἐκτοτε ἀπὸ τοὺς νομοθέτες στὴ «συνταγματικὴ θόρον» καὶ ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν πράξιν, ταυτίζεται μὲ τὴν ἐκσῶτε κυβέρνηση τῆς χώρας.⁶ Ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωση αὐτῆς τῆς «ταυτίσεως» περιο-

ρίζει τὴν ἔκφραση τῆς λαϊκῆς ἐπιθυμίας, τουλάχιστο γιὰ τὴ διαχείριση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἐκσῶτε κυβέρνηση ἔχει ἐκλεγῇ ἀπὸ τὴ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τοῦ τρόπου χρηματοδοτήσεως τῆς παιδείας, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀνωτέρας (πανεπιστημιακῆς). Αὐτὴ λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργεῖται «δαπάνη τοῦ Κράτους», ἐνῶ γιὰ τὴ λοιπὴ (δημοτικὴ) ἐκπαίδευσιν δινόταν, γιὰ πρώτη φορὰ, ἡ δυνατότητα στὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ δαπανοῦν γι' αὐτήν, καὶ μόνον ὅταν συναντοῦσαν δυσκολίες στὸ ἔργο τους νὰ ἐνισχυνοῦνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Ἐπὶ πλέον στὸ ἴδιο ἄρθρο ἀναφέρεται καὶ τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἱδρύσουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα (ἄρθρον 11).

«Ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσιν ἐνεργεῖται δαπάνη τοῦ Κράτους» εἰς δὲ τὴν δημοτικὴν συντρέχει καὶ τὸ Κράτος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων.

Ἐκσῶτε ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συσταίνῃ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, συμμορφούμενος μὲ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»⁷

Εἰναι γνωστὸς οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες τὸ νεοσύστατο ἑλληνικὸ κράτος ἀπέκτησε τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1844. Ἐπειδὴ δὲ στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα,⁸ ἡ ἐκπαίδευσιν βρισκόταν σὲ κακὴ κατάσταση, γι' αὐτὸ ἡ συνταγματικὴ ἐπιτροπὴ στὶς *Εἰδικὰς διατάξεις*, ποὺ περιέλαβε στὸ *Σύνταγμα*, συνιστᾷ τὴν ταχύτερη δυνατὴ φροντίδα γιὰ τὴ θεράπευα τῶν κακῶν στὴν ἐκπαίδευσιν (Εἰδικαὶ διατάξεις, ἄρθρον 105).

«Δι' ἰδιαίτερων Νόμων καὶ ὅσον ἐνεστι ταχύτερον, πρέπει νὰ λησθῇ πρόνοια περὶ τῶν ἐξῆς ἀντικειμένων:

β) Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαίδευστος.»⁹

Τὴν ἴδια ἀκριβῶς διάταξη—ἐκτὸς ἀπὸ τίς Εἰδικὰς διατάξεις—γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, περιέχει καὶ τὸ *Σύνταγμα* τῆς Ἑλλάδος τῆς 17 Νοεμβρίου 1864 (Ἄρθρον 16).¹⁰

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν περιέχονται καὶ στὸ ἄρθρο 16 τοῦ *Συντάγματος* τῆς Ἑλλάδος τῆς 1 Ἰουνίου 1911. Ἀρχικὰ παρατηροῦμε σ' αὐτὸ ὅτι ἡ μέριμνα γιὰ τὴ δαπάνη δὲν περιορίζεται μόνον στὴν ἀνωτέρα (=πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὶς τρεῖς βαθμί-

7. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 134 καὶ *Τὰ Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 112.

8. Βλ. σχετικὰ, Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 128-131 καὶ Ἀλ. Σβῆλος, ε.ά., σελ. 32-34.

9. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 144 καὶ *Τὰ Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 125.

10. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 185 καὶ *Τὰ Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 130. Γιὰ τὴ «ζωήρη» συζήτηση ποὺ ἐγινε στὴ Βουλὴ γιὰ τὴ τελικὴ ψήφισιν αὐτοῦ τοῦ άρθρου, βλ. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταστροφή ...*, ε.ά., «τεκμήριον» (τ. 53), τόμ. α', σελ. 192.

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 97.

2. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 104-105.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 117-118.

4. Βλ. (ἄρθρο) 252. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ε.ά., σελ. 119.

5. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταστροφή ...*, ε.ά., «τεκμήριον» (τ. 5), τόμ. α', σελ. 10.

6. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ *Σύνταγμα ...*», ε.ά., σελ. 8.

δὲς τῆς. Καταργεῖται ἔτσι ἡ πρόνοια καὶ ἡ δαπάνη τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση γίνεται «δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικῇ» καὶ «παρέχεται δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τέλος μετὰ τὸ ἴδιο ἄρθρο παρέχεται ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἱδρύση ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων «καὶ εἰς τὰ νομικὰ πρόσωπα» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ ἐκπαίδευσις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικῇ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἱδρύσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.»¹

Στὴ διάταξιν τὴ σχετικὴ μετὰ τὴν ἐκπαίδευση ἡ ὁποία περιέχεται στὸ *Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας*, τὸ ὁποῖο ψηφίστηκε τελικὰ τὴν 3 Ἰουνίου 1927 ὕστερα ἀπὸ τὴν ψήφισιν ἄλλων δύο Συνταγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἴσχυσαν,² ὑπάρχουν νέα στοιχεῖα σχετικὰ μ' αὐτήν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἄπαν-

1. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 224 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 148. Ὁ Ἄλ. Δημαρᾶς (*Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. 307), ἀποδιδοῦντας ἰδιαίτερη σημασίαν στὸ γλωσσικὸ θέμα, συνδέει ἅμεσα τὸ ἄρθρο 16 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 μετὰ δύο ἄλλα ἄρθρα τὸν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν ἓνα (ἄρθρο 2) ἀπαγορεύει τὴν μετάφραση τοῦ κειμένου τῶν Ἁγίων Γραφῶν «εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον», τὸ δὲ ἄλλο (ἄρθρο 107), ποὺ περιέχεται στὴς Γενικὲς Διατάξεις τοῦ ἰδίου Συντάγματος, καθιερώσει ὅταν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους τὴν καθαρὴν ὁμοῦσα. Τὸν τρόπο αὐτὸν τοῦ συστήσαντο ἄνευ αὐτοῦ στὸ περιεχόμενο τῶν ἀντιστοιχούντων ἁρθρῶν καὶ τῶν λοιπῶν Συνταγμάτων θὰ τὸν χρησιμοποιήσει μέχρι τῆς ἀναφορᾶς τὸν στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας. Σχετικὰ μετὰ τὸ γλωσσικὸ θέμα, βλ. ἐπίσης Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. κς'.

2. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ συνταγματικὰ κείμενα περιέχουν στὰ ἄρθρα 20, 21 καὶ 23 ὅσα καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 στὰ ἄρθρα 21, 22 καὶ 23 ἀντιστοίχα. Δὲν ἔχουν ὅμως ἐρμηνευτικὲς δηλώσεις καὶ στὸ ἄρθρο 21 (ἀντιστοίχο μετὰ τὸ ἄρθρο 23 τοῦ 1927) ἔχουν τὴν ἀκόλουθον ἐγγραφήν, μετὰ τῆς δευτέρης παραγράφου.

«Εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν αἱ βιοτικαὶ ἀνάγκαι καὶ ἐπιδιώκεται, ὅπως τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ γίνωνται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον κτήμα ὄλων τῶν πολιτῶν, διὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ δημιουργηθῶνται ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδεύσεως ἐξ ἴσου εὐνοϊκὰ συνθήκαι πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιοφυΐας τῶν καὶ ἐν γένει τῶν πνευματικῶν τῶν ἱκανότητων. Πρὸς τοῦτο συνιστάνται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ὁργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως ὑποτροφίαι διὰ τῶν εὐδοκίμωντας εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἀπόρους νέους.

Ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν καὶ διάπλυσιν τοῦ ἥθους τῶν νέων».

Στὶς δύο αὐτὲς παραγράφους περιέχονται ὁρισμένα βασικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ μὲν ἀπαντῶνται στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, ὅλα δὲ μαζὶ, διατυπωμένα ὁμοῦ μετὰ διαφορητικὸν τρόπον, στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975. Τὰ νέα στοιχεῖα εἶναι σημαντικὰ: ἡ, βάσει τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν τῶν μαθητῶν, ὁργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ δημιουργία εὐνοϊκῶν συνθηκῶν γιὰ τὴν καθολικὴν πρόσβασιν στὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας καὶ ἡ παροχὴ υποτροφιῶν «εἰς τοὺς εὐδοκίμωντας» ἀπόρους νέους. Στὴ δευτέρῃ παραγράφῳ βρίσκουμε, γιὰ πρώτη φορά, διατυπωμένον κατὰ τρόπον συνοπτικόν, τὸν σκοπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως χωρὶς νὰ ἀναφέρονται σ' αὐτὴν οἱ ἀρχεὶ βάσει τῶν ὁποίων θὰ πραγματοποιηθῇ αὐτὸς ὁ σκοπός. Γιὰ

τῶνται στὸ ἄρθρο 21 καὶ προηγούνται τῶν ἁρθρῶν τῶν ἀναφερομένων στὸ κυρίως θέμα, ὅπως τὰ γνωρίσαμε μέχρι τώρα. Ἐποῖ μετὰ τὸ ἄρθρο 21 κατοχυρώνεται συνταγματικὰ ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ διδασκαλία τοὺς. Τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασίαν τοὺς καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐξάπλωσίν τοὺς.

Ἀναφορικὰ μετὰ τὸ κυρίως θέμα, δηλαδὴ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὸ ἄρθρο 23 ἔχουν σχέση μετὰ τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ποὺ «δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ». Ὑπάρχει δὲ σ' αὐτὸ καὶ μιὰ παράγραφος σχετικὴ μετὰ τὸν ἐνδεχόμενο τῆς παρατάσεως τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 18 ἐτῶν «εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως». Ἐξ ἄλλου, στὴν πρώτη παράγραφῳ τοῦ ἁρθρου, παρέχεται καὶ πάλι ἡ δυνατότητα στοὺς ὁργανισμοὺς τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως νὰ μεριμνοῦν γιὰ τὴς δαπάνης τῆς σχετικῆς μετὰ τὴν ἐκπαίδευση (Ἄρθρον 23).

Γιὰ τὸ ἄρθρο 23 ὑπάρχουν Ἑρμηνευτικὲς Δηλώσεις (Κεφ. Γ', ἄρθρα 21, 23).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλεύθεραι, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους τὸ ὅποιον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἡ τῶν ὁργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικῇ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

Διὰ νόμου δύναται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοιτήσις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως μέχρι τῶν 18 ἐτῶν τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ νομικὰ πρόσωπα ἡ ἱδρύσις ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Ἑρμηνευτικαὶ δηλώσεις ἐπὶ τοῦ ἁρθρου 23

«1. Τὰ προγράμματα τῶν σχολείων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διδασκαλία ὑπόκεινται ἀπεριορίστως εἰς τὸν ἐλεγχόν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, συμφῶν πρὸς νόμους.

2. Ἐφ' ὅσον οἱ μαθητὲς φοιτῶσιν εἰς ἀντιστοιχοῦς τάξεις τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ φοιτήσουν εἰς τὰ ἀναλόγως τάξεις τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

3. Ἡ ἐννοία τῆς τελευταίας παραγράφου τοῦ ἁρθρου 23 εἶναι ὅτι διὰ νόμου δύναται νὰ θεσπισθῶσιν ἀδείαι πρὸς ἱδρύσιν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων.»³

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 ἴσχυσε μέχρι τοῦ 1935. Ἐκτοτε καὶ γιὰ μιὰ δεκαπενταετίαν περίπου, ἡ παιδεία ὑπέστη τῆς θλιβερῆς συνέπειας ὅχι μόνο τῶν τῆς ἱστορίας αὐτῶν τῶν δύο κειμένων, βλ. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 240-362, Ἄλ. Σβόλος, ἐ.ἀ., σελ. 53-62 καὶ γιὰ τὸ ἄρθρο, Ἄλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἐ.ἀ., τόμ. β', σελ. 308.

3. Ἡλ. Κυριακόπουλος, ἐ.ἀ., σελ. 374 καὶ *Τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 173-174.

πολιτικῶν ἀλλαγῶν πού σφραγίστηκαν ἀπὸ τὴ μεταξική δικτατορία, ἀλλὰ περισσότερο τῆς ξενικῆς κατοχῆς καὶ τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.¹

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση παρέχονται στὸ ἄρθρο 16 τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 1 Ἰανουαρίου 1952. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν σκοπὸ τῆς παιδείας, στὴν ιδεολογικὴ κατεύθυνσιν τῆς, στὴν ιδεολογικὴν τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ στὴν ἐπαγγελματικὴ κατοχύρωση τῶν καθηγητῶν τους.

Ἔτσι, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἄρθρο σχετικὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευση ἰσχύσαντος *Συντάγματος*² ἀναφέρεται ὅτι σκοπὸς τῆς παιδείας, γιὰ τὴ μέση καὶ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, εἶναι «ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀγωγή καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων». Ἡ πραγματοποίησις δὲ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θὰ βασιστεῖ «ἐπὶ τῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ».³ Ἐπὶ πλεόν γιὰ

1. Γιὰ τὴν περίοδο αὕτῃ βλ. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 405-579.

2. Ἡ δευτέρη παράγραφος τοῦ άρθρου 15 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952 περιέχεται ἀτολμῶς στὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου *Συντάγματος* πού κατέθεσε στὴ Βουλὴ 40μελὲς ἐπιτροπὴ στὶς 15 Ἰουνίου 1948 καὶ πού ἔγινε μὲ βάση τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1911. Ἐκτός αὐτοῦ στὸ ἴδιο ἄρθρο τοῦ Σχεδίου περιέχεται καὶ ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ άρθρου 16 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952. Δὲν περιχέονται ὅμως στὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1952 ἄρθρα ἀντίστοιχα μὲ μέση καὶ πρῶτο *Σύνταγμα* τοῦ 1927 (21, 22) καὶ τὸ Σχέδιόν (ἄρθρο 8), μὲ τὰ ὁποῖα κατοχυρώνονται ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ ἐργασία (Σχέδιον *Συντάγματος* τοῦ 1948, ἄρθρα, 8, 9).

«Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἐλευθεραὶ, διατελοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον συμμετέχει εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἡ τῶν ὀργανισμῶν πολιτικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσως ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ. Διὰ νόμου δύνανται ἐπίσης νὰ καταστή ὑποχρεωτικὴ ἡ φοίτησις καὶ εἰς σχολεῖα συμπληρωματικὰ τῶν σχολείων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως μέχρι τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερνημένους τὸν πολιτικῶν τῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἰδρυσις ἐκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατὰ τὸ *Σύνταγμα* καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους» (βλ. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 516-517).

3. Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσει κανεὶς τὸ περιεχόμενον «τῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων» ἢ «τῶν ἰδεωδῶν», ἢ «τῶν ἀρχῶν» τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὀρθόδοξη ἐλληνικὴ θεολογία καὶ πολλοὶ συντηρητικοὶ Ἕλληνες διανοούμενοι ἱσχυρίζονται ὅτι τὸ «ἐλληνοχριστιανικὸν ἰδεώδες» προήλθε ἀπὸ τὴ σύζευξιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χριστιανικῆς (παύλειας) διδασκαλίας καὶ ὅτι εἶναι τὸ γνησιότερο ἐλληνικὸ παραδοσιακὸν ἰδεώδες. Ἡ

πρῶτη φορὰ καθιερώνεται συνταγματικὰ ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ΑΕΙ καὶ κατοχυρώνεται ἡ δημοσιο-υπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τέλος, γιὰ πρώτη φορὰ, στὸ ἴδιο ἄρθρο ἰσχύσαντος *συντάγματος*⁴ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀπαγόρευση χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἰδρυσις ἰδιωτικῶν σχολείων σὲ ἰδιώτες «ἐστερνημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων» (Ἄρθρον 16).

«Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἡ τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

Εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσως ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγήν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεάν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ὁ νόμος ὁρίζει τὰ ἔτη τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

Τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα αὐτοδιοικοῦνται ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, οἱ δὲ καθηγηταὶ τούτων εἶναι δημοῖοι ὑπάλληλοι.

Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερνημένους τὸν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἡ ἰδρυσις ἐκπαιδευτηρίων κατὰ τὸ *Σύνταγμα* καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους»⁵

Τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1952 ἰσχύσε μέχρι τὴν 21 Ἀπριλίου 1967, ἡμέρα καταλύσεως τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἀπὸ τοὺς πραξικοπηματίες στρατιωτικούς. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τῆς «ῥηφίσεως» τοῦ *Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος* τῆς 15 Ἰουνίου 1968, τὰ θέματα τῆς παιδείας ρυθμιζόνταν βάσει ἀναγκαστικῶν νόμων «σπουδαιότερος» ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ ΑΝ 129/19-9-1967.⁶

Τὸ ἄρθρο 17 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1968, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος «περὶ παιδείας», περιλαμβάνει πέντε παραγράφους. Τὸ περιεχόμενό του εἶναι περίπου τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο τοῦ άρθρου 16 τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1952. Οἱ «καινοτομίαι» πού περιέχονται στὸ ἄρθρο 17 ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς γενικότερης «ἐθνικῆς πολιτικῆς» τῶν πραξικοπηματιῶν. Ἔτσι, γιὰ τὴ χάραξιν «τῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῇ παιδείᾳ» συστήθηκε εἰδικὸ «Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας».⁷ Ἡ στοιχειώδης ἐκπαί-

ἀντίληψιν αὕτη, γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ὑπάρχουν πολλὰς ἀντιρρήσεις, ἐπικράτησε στὴ χώρα μας ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα. (Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.α., τόμ. α', σελ. λγ', ὑποσ. 1). Θεωρεῖται ὅμως ἀπαράδεκτο σὰν «ιδεολογικὴ βάση» γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς παιδείας (Α. Κазерпδης, *The Autonomy of Education*, ΕΚΚΕ, Athens 1973, p. 61. βλ. σχετικὰ καὶ παρακάτω ὑποσημείωσις 1 τῆς σελ. 358 ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ *Σύνταγμα* τοῦ 1975).

4. βλ. τὸ ἄρθρο 9 τοῦ Σχεδίου *Συντάγματος* τοῦ 1948 στὴν ὑποσημ. 2 ἐξῶς.

5. Ἠλ. Κυριακόπουλος, ἑ.α., σελ. 585-586.

6. Ἀλ. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση...*, ἑ.α., «τεκμηρίον» (τ. 200) τόμ., β' σελ. 296-299.

7. Γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα, συγκρότησιν, λειτουργίαν κτλ. αὐτοῦ τοῦ «Συμβουλίου», βλ. τὸ ΝΑ 793/1971 στὸ: Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, *Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος*

δευση εἶναι «δι' ὅλους ὑποχρεωτική», ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται ἂν θὰ «παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους». Τὰ ἀνότατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα (ΑΕΙ) εἶναι «αὐτοδιοικούμενα», οὐσιαστικά ὅμως ἡ διοίκηση καὶ ὁ ἑλεγχὸς τοὺς ἀσκοῦνται ἀπὸ τοὺς «Κυβερνητικούς Ἐπιτρόπους», πού τοποθετοῦνται σ' αὐτά. Οἱ ἀρχεῖς τῶν ΑΕΙ μποροῦν νὰ «ἐκλέγονται» ἀπὸ τοὺς τακτικούς καθηγητές τους. Ἰδιαίτερη διάταξη ὑπάρχει στὴν τελευταία παράγραφον τοῦ ἄρθρου γιὰ τὸ «ποιόν» τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων καθὼς καὶ τῶν διδασκόντων σ' αὐτά. Τέλος, μιὰ ἄλλη «καινοτομία», πού σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἄρθρου 17, ὑπάρχει στὸ ἄρθρον 6 τοῦ ἰδίου Συντάγματος, μὲ τὸ ὁποῖο καθιερώνεται σὺν ἐπίσημῃ γλώσσᾳ ὄχι μόνον τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ «τῆς ἐκπαίδευσως», ἡ καθαρεύουσα (Ἄρθρα 6, 17).

«Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἐκπαίδευσως εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ Σύνταγμα καὶ τὰ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας».¹

«1. Ἡ Παιδεία τελεῖ ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους, παρέχεται δωρεάν, σκοπεῖ δὲ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιών τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας ἐνεργεῖται καθ' ὃ νόμος ὀρίζει, μετὰ γνώμην Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας.

3. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι δι' ὅλους ὑποχρεωτική. Νόμος ὀρίζει τὰ ἐτη τῆς υποχρεωτικῆς φοιτήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἑξ.

4. Τὰ ἀνότατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα εἶναι αὐτοδιοικούμενα νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Κράτους καὶ ἐνισχύονται οικονομικῶς ὑπ' αὐτό. Οἱ καθηγηταὶ εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκλέγονται παρὰ τὸν τακτικὸν καθηγητῶν αὐτῶν. Τὴν κρατικὴν

(1963) καὶ τὰ θεσμικὰ νομοθετικὰ διατάγματα. Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, Ἀθῆναι, Φεβρουάριος 1971, σελ. 103-104, Ἄρθρον 1. Ἀρμοδιότης - Συγκρότησις.

«1. Τὸ κατὰ τὸ ἄρθρον 17, παρ. 2, τοῦ Συντάγματος Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας γνωμοδοτεῖ ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν γενικῶν γραμμῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς παιδείας, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς στόχους, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὰς ἰδεολογικὰς κατευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι δέον νὰ συνθέτουν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς παιδείας ἐπὶ τῇ τέλει τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν νέων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιών καὶ παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

2. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκροτεῖται ἐκ:

α) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος,

β) τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου

γ) τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόλων Δυνάμεων

δ) τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ε) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

στ) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ζ) τοῦ Πρωτάνεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου

η) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μ. Ἐκπαίδευσως,

καὶ

θ) τοῦ ἀρχαιότερου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Στ. Ἐκπαίδευσως.

3. Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον Παιδείας συγκαλεῖται καὶ προεδρεύεται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν ἐλλείψει δέ, ἀπουσίας ἢ κατωτέρως τοῦτου, ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαστηρίου.»

1. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 16.

ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἀσκεῖ ὁ Ὑπουργὸς Ἑθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων διὰ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτροπῶν ὡς νόμος ὀρίζει.

5. Ἐπιτρέπεται, κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς, εἰς ἰδιώτας μὴ ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἱδρύσεις ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους. Οἱ ἱδρύντες ἰδιωτικά ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ διδάσκοντες εἰς ταῦτα δέον νὰ κέκηνται τὰ διὰ τὸς δημοσίους ὑπάλληλους ἀπαιτούμενα ἠθικά καὶ λοιπὰ προσόντα ὡς νόμος ὀρίζει».²

Μὲ αὐτὲς τὶς «συνταγματικὲς διατάξεις» γιὰ τὴν παιδεία λειτουργήσε τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στὴ χώρα μας μέχρι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974.

Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση περιέχονται στὸ ἄρθρον 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τῆς 9 Ἰουνίου 1975.³ Τὸ ἄρθρον περιλαμβάνει ὀκτὼ παραγράφους καὶ εἶναι τὸ πιὸ μακροσκελὲς ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντιστοιχοῦν τὴν προηγούμενων Συνταγμάτων. Ἐχουν συνωνυσιθῇ δὲ σὲ αὐτὲς στοιχεῖα πού ἀναφέρονται σὲ ξεχωριστὰ ἄρθρα τῶν προηγούμενων Συνταγμάτων καὶ κυρίως τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1952.

Μὲ τὴν πρώτην παράγραφον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην (ἄρθρον 21, 1927), κατοχυρώνονται συνταγματικὰ «ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία» γενικά. Ἡ «ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία» ὅμως θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζεται μέσα στὰ συνταγματικὰ πλαίσια.

Στὴ δευτέρῃ παράγραφον γίνεται λόγος γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴ καὶ φυσικὴ (σωματικὴ) ἀγωγὴ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων (ἄρθρον 16, § 2, 1952), ἡ παιδεία ἀποσκοπεῖ καὶ «εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀγωγὴν» καθὼς καὶ εἰς «τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἐπὶ πλεονὲς δὲ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν διάπλυσιν ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

Μὲ τὴν τρίτην παράγραφον τίθεται ἡ συνταγματικὴ βάση γιὰ τὴν ἐννεαετὴ ὑποχρεωτικὴ φοίτηση. Μὲ μεταβατικὴν διάταξιν προσδιορίζεται ὁ χρόνος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς διατάξεως.

Στὴν τέταρτην παράγραφον ὑπάρχει μιὰ βασικὴ διάταξιν πού ἀναφέρεται στὸ δικαίωμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴ δωρεὰν παιδεία (ἄρθρον 16, § 2, 1911 - ἄρθρον 23, § 2, 1927 - ἄρθρον 16, § 3, 1952, μόνον γιὰ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση), «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς». Στὴν ἴδια παράγραφον γίνεται ἔμμεσα λόγος γιὰ τὸν θεσμὸ τῶν ὑποτροφιῶν, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἡ λέξις «ὕποτροφίαι» (ἄρθρον 23, § 3, 1952).

Οἱ δύο ἐπόμενες μακροσκελεῖς παράγραφοι ἀναφέρονται κυρίως στὴ διοίκηση καὶ τὴ λειτουργίαν τῶν ΑΕΙ, στοὺς καθηγητές τους καὶ τὸ ὑπόλοιπον

2. Ὑπουργεῖον Προεδρίας Κυβερνήσεως, ἑ.ἀ., σελ. 22-23.

3. Ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου, βλ. στὴ μελέτη τοῦ Ἀλ. Δημαρά, «Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ ἡ ἐκπαίδευση», ἑ.ἀ., σελ. 6-13.

διδασκτικό προσωπικό, στὴ σύσταση φοιτητικῶν συλλόγων. Ἀναλυτικότερα, στὴν πέμπτη παράγραφο κατοχυρώνεται ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν ΑΕΙ (ἄρθρο 16, § 4, 1952) καθὼς καὶ ἡ λειτουργία τους «ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ὀργανισμῶν αὐτῶν νόμων». Ἐπὶ πλέον δὲ παρέχεται σ' αὐτά, γιὰ πρώτη φορά, ἡ δυνατότητα τῆς συγχωνεύσεως ἢ καταμετρώσεώς τους. Ἐκτὸς αὐτῶν, γιὰ πρώτη φορά, συνταγματικὴ διάταξη ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος τῶν φοιτητικῶν συλλόγων.

Στὴν ἕκτη παράγραφο κατοχυρώνεται ἡ δημοσι-οὑπαλληλικὴ ιδιότητα ὅχι μόνο τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ (ἄρθρο 16, § 4, 1952) ἀλλὰ καὶ, γιὰ πρώτη φορά, κάτω ἀπὸ ὁρισμένες προϋποθέσεις, τοῦ λοιποῦ δι-δασκικοῦ προσωπικοῦ. Ἐπὶ πλέον διασφαλίζεται ὁ χρόνος τῆς θητείας τῶν καθηγητῶν καὶ προτει-νεται νὰ καθορίζεται μὲ εἰδικὸ νόμο τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους.

Στὴν ἑβδόμη παράγραφο ὑπάρχει διάταξη γιὰ «τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν». Ἐτσι, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἐπαγγελμα-τικὴ ἐκπαίδευση κατοχυρώνεται συνταγματικά. Εἰ-δικὸς νόμος θὰ καθορίζει τὰ ἐτῆ τῆς φοιτήσεως στὶς ἐπαγγελματικές σχολές. Τὰ ἐτῆ αὐτὰ δὲν μπο-ροῦν νὰ εἶναι περισσότερα ἀπὸ τρία. Ὁ ἴδιος νόμος θὰ καθορίζει καὶ «τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαιώματα» ὅσων ἀποφοιτοῦν ἀπὸ αὐτὲς τὶς σχολές.

Στὴν ὄγδοη παράγραφο γίνεται λόγος γιὰ τὴ δυνατότητα χορηγήσεως ἀδείας γιὰ τὴν ἴδρυση ιδιωτικῶν σχολῶν κάτω ὡς ἀπὸ «προϋποθέσεις καὶ ὁρους», πού θὰ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος θὰ δίδει καὶ «τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν (τῶν σχο-λείων) ἀσκουμένης ἐποπτείας, ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσια-κὴν κατάστασιν τοῦ διδασκικοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν».

Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ἀρθροῦ γιὰ τὴν παιδεία ἀπο-τελεῖ ἡ ἀπαγόρευση στοὺς ἰδιώτες νὰ ἱδρύνουν ἀνώ-τατες σχολές.

Ἐς σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τὸ ἄρθρο λείπει ἡ ἐπίμαχη θεωρητικὴ διατύπωση γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ κατεῦ-θυνση τῆς παιδείας. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ «τὶς ἰδεολογικές κατευθύνσεις ἢ ἀξίες τοῦ ἑλληνο-χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ». Ἡ πρόταση αὕτη ἀντι-καταστάθηκε, κατὰ κάποιο τρόπο, ἀπὸ τὴν ἐπίσης ἐπίμαχη πρόταση πού ἀναφέρει ὅτι ἡ παιδεία ἀπο-σκοπεῖ «εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευ-τικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων».¹ Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ ἄρθρο λείπει ἡ διάταξη γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοική-σεως στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. Τέλος, δὲν ὑπάρχει στὸ Σύνταγμα γενικὰ ἄρθρο ἢ μεταβατικὴ διάταξη

πού νὰ κατοχυρώνει μιὰ ὁποιοδήποτε γλώσσα σὺν «ἐπίσημῃ γλώσσῃ τοῦ Κράτους».

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ πολλῶν ἀπὸ τὶς νέες διατάξεις πού περιέχονται στὸ ἄρθρο 16 δὲν εἶναι αὐτοδίκαιη, καὶ γι' αὐτὴν θὰ ἀπαιτηθοῦν εἰδικοί νόμοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι ἔχουν ἤδη ψηφισθῇ καὶ ἄλλοι εἶναι ἀκόμη πρὸς ψηφίση ἀπὸ τῇ Βουλῇ² (Ἀρθρον 16).

«1. Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι ἐλεύθεραι, ἡ δὲ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ ὑποχρῶσιν τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς διδασκαλίας δὲν ἀπαλλῆσσον ἀπὸ τοῦ κα-θήκοντος τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ Σύνταγμα.

2. Ἡ παιδεία ἀποτελεῖ βασικὴν ἀποστολὴν τοῦ Κράτους, ἔχει δὲ ὡς σκοπὸν τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν, ἐπαγγελματικὴν καὶ φυσικὴν ἀγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνι-κῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ τὴν διάπλυσιν αὐτῶν ὡς ἐλευθέρων καὶ ὑπευθύνων πολιτῶν.

3. Τὰ ἐτῆ τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως δὲν δύνανται νὰ εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἐννέα. (Μεταβατικὴ διάταξις: Ἀρθρον 112, § 4. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως τῆς παραγράφου 3 τοῦ ἀρθρου 16 περὶ ἐτῶν ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως θὰ ὁλοκληρωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει νόμου ἐντὸς πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ἰσχύος τοῦ παρόντος Συντάγματος.)

4. Πάντες οἱ Ἑλλῆνες ἔχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας αὐτῆς, εἰς τὰ κρατικὰ ἐκπαιδευτήρια. Τὸ Κράτος ἐνισχύει τοὺς διακρινόμενους, ὡς καὶ τοὺς δεομένους ἀρωγῆς ἢ εἰδικῆς προστασίας σπουδαστάς, ἀνολόγως πρὸς τὰς ἱκανότητάς αὐτῶν.

5. Ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις παρέχεται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἱδρυμάτων ἀποτελούμενων νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου, πλήρως αὐτοδιοικουμένων. Τὰ ἱδρύματα ταῦτα τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ δικαιούνται τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως αὐτοῦ, λειτουργοῦν δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ὀργα-νισμῶν αὐτῶν νόμων. Συγχρονεῖσις ἢ κατάμεισις ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων δύνανται νὰ γωρῶσι καὶ κατὰ παρέκ-κλινιν πᾶσης ἀντιθέτου διατάξεως, ὡς νόμος ὀρίζει.

Εἰδικὸς νόμος ὀρίζει τὰ ἀφωρῶντα εἰς τοὺς φοιτητικὸς συλλόγους καὶ τὴν εἰς τοὺς τοὺς συμμετοχὴν τῶν σπουδαστῶν. 6. Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων εἶναι δημόσιοι λειτουργοί. Τὸ λοιπὸν διδασκικὸν προσωπικὸν αὐτῶν ἐπιτελεῖ ὡσαύτως δημόσιον λειτουργημα, ὅφ' ἂς προϋ-ποθέσεις νόμος ὀρίζει. Τὰ τῆς καταστάσεως πάντων τούτων καθορίζονται ὑπὸ τῶν ὀργανισμῶν δὲν οἰκείων ἱδρυμάτων.

Οἱ καθηγηταὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων δὲν δύνανται νὰ παύσθω πρὸ τῆς κατὰ νόμον ἡλικίας τοῦ χρόνου ὑπηρεσίας των εἰ μὴ μόνον ὑπὸ τὰς ἐν ἀρθρῷ 88, παράγραφος 4, ὁριστικὰς προϋποθέσεις καὶ κατόπιν ἀποφάσεως συμ-βουλίου ἀποτελουμένου κατὰ πλειοψηφίαν ἐξ ἀνωτάτων δικα-στικῶν λειτουργῶν, ὡς νόμος ὀρίζει.

Νόμος ὀρίζει τὸ ὄριον ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τῶν ἀνω-τάτων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, μέχρι δὲ τῆς ἐκδόσεως τού-του, οἱ ὑπηρετούντες καθηγηταὶ ἀποχωροῦν αὐτοδίκαιως ἐπὶ τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὅποιον συμπληροῦν τὸ ἐξήκοστον ἑβδόμον ἔτος τῆς ἡλικίας των.

7. Ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ πᾶσα ἄλλη εἰδικὴ ἐκπαίδευσις παρέ-χεται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ διὰ σχολῶν ἀνωτέρας βαθμίδος ἐπὶ χρονικὴν διάστημα ὀχλὶ μείζον τῆς τριετίας, ὡς εἰδικώ-τερον προβλέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ὀρίζοντος καὶ τὰ ἐπαγελ-ματικὰ δικαιώματα τῶν ἐκ τῶν σχολῶν τούτων ἀποφοιτῶντων.

8. Νόμος ὀρίζει τὰς προϋποθέσεις καὶ τοὺς ὁρους χορηγήσεως ἀδείας πρὸς ἱδρυσιν καὶ λειτουργίαν ἐκπαιδευτηρίων μὴ ἀνη-κόντων εἰς τὸ Κράτος, τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἀσκουμένης ἐποπτείας,

1. Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, βλ. τὴν παραπάνω ὑπόσημ. 2 τῆς σελ. 356 καὶ Ἠλ. Ἡλιού, ἐ.α., σελ. 27 καὶ 30 - 31, Φ. Βεγλε-ρελς, *Υπόμνημα γιὰ τὴν Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ*. Ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1975, σελ. 103 καὶ 118 καὶ Α. Μπαγιόνας, «Τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ ἱδανικά καὶ ἡ 'συνθηματολογία', *Τὸ Βῆμα* τῆς 11 - 1 - 1976.

2. Ἀλ. Δημαρᾶς, «Τὸ Σύνταγμα...», ἐ.α., σελ. 11.

ΘΕΜΑΤΑ		1823	1827	1832	1844	1864	1911	1927	1952	1968	1975
1. Ποσοστά καὶ ἐπο- πτεία τῆς παιδείας	α. Ἀπὸ τὸ Βουλευτικὸ Σῶμα β. Ἀπὸ τῆ Βουλῆ γ. Ἀπὸ τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα καὶ τὸν Ἡγεμόνα δ. Ἀπὸ τὸ Κράτος	X	X								
2. Προστασία τῆς τέχνης, ἐπιστήμης, ἐρευνας καὶ διδα- σκαλίας	Ἀπὸ τὸ Κράτος				X	X	X	X	X	X	X
3. Ὁ σκοπὸς τῆς παι- δείας	α. Ὁ σκοπὸς τῆς γενικῆς β. Ἰδεολογικὴ βάση γιὰ τὴν πραγματοποιήσῃ του								X	X	X
4. Χρηματοδότηση τῆς παιδείας	α. Ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τοὺς ὀργανισμοὺς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως β. Ἀπὸ τὸ Κράτος				X	X		X	X		
5. Δικαίωμα καὶ ὑπο- χρέωση τῶν Ἑλλη- νῶν στὴν παιδεία	α. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀποκοτῶν παιδεία β. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν δικαίωμα δωρεάν παι- δείας «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας» γ. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ὑποχρεωτικὴ δ. Παρέχεται δωρεάν ἀπὸ τὸ Κράτος ε. Ὑποχρεωτικὴ ἡ φοίτηση σ' αὐτὴ ἐπὶ 6 (ἕξ) ἔτη		X							X	X
6. Ἡ Ἀνωτάτη Ἐκπαί- δευση	α. Τὰ ΑΕΙ αὐτοδιοικούνται β. Οἱ καθηγητὲς τῶν ΑΕΙ εἶναι δημόσιοι ὑπάλ- ληλοι γ. Δὲν μποροῦν νὰ παυθοῦν χωρὶς ἀποχρῶντα λό- γο. Νόμος ὀρίζει τὸ ὄριο τῆς ἡλικίας τους δ. Νόμος ὀρίζει τὰ τῶν φοιτητικῶν συλλόγων ε. Ἐπιτρέπεται ἡ συγχώνευση ἡ κατάτμηση τῶν ΑΕΙ στ. Τὸ κατώτερο διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν ΑΕΙ ἀσκεῖ δημόσιο λειτουργημα ζ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ἰδιώτες ἡ ἴδρυση ἀνωτά- των σχολῶν								X	X	X
7. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση	α. Θὰ παρέχεται σὲ σχολὲς ἀνωτέρας βαθμίδας μὲ τριετὴ φοίτηση β. Θὰ κατοχυρωθοῦν μὲ νόμο τὰ δικαιώματα τῶν ἀποφοίτων ἀπ' αὐτὲς									X	X
8. Ἡ ἰδιωτικὴ ἐκπαί- δευση	α. Ἐλευθέρᾳ ἡ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ὄλους τοὺς Ἕλληνες β. Κάτω ἀπὸ ὅρους ἡ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γ. Κάτω ἀπὸ ὅρους ἡ ἴδρυση ἰδιωτικῶν σχολείων ἀπὸ ἰδιώτες καὶ νομικά πρόσωπα δ. Ἀπαγορεύεται στοὺς ἰδιώτες νὰ ἱδρῶν ἀνώ- τατες σχολὲς		X								
9. Εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπου- δαστῶν (ὑποτροφίες)	α. Ἀπὸ τὸν Ἡγεμόνα β. Ἀπὸ τὸ Κράτος		X		X	X	X		X	X	X

ὡς καὶ τὴν ὑπηρεσιακὴν κατάστασιν τοῦ διδακτικοῦ προσω-
πικοῦ αὐτῶν.

Ἡ σύστασις ἀνωτάτων σχολῶν ὑπὸ ἰδιωτῶν ἀπαγορεύε-
ται.»¹

Στὸν πίνακα, στὸν ὁποῖο παρουσιάζονται συνο-
πτικὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα καθὼς καὶ τὰ Συντάγ-
ματα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γι' αὐτά, παρατηροῦ-

με ὅτι ὁρισμένα θέματα ἀναφέρονται μόνο μιὰ φορὰ,
ἐνῶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται.
Οἱ περιπτώσεις τῶν πρώτων συναντῶνται στὰ Συντάγ-
ματα τῶν ἐτῶν 1832 καὶ 1975. Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα πα-
ρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ παιδεία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀναγνωρίστηκε σὰν
«δημόσια» (Συντάγματα 1823, 1827, 1832) καὶ τέ-
θηκε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία ὅλων τῶν ἀντιπρο-
σώπων τῶν ἐκλεγμένων ἀπὸ τὸν λαὸ (Συντάγματα
1823, 1827, 1832). Ἀπὸ τὸ 1844 μέχρι σήμερα τὴν
προστασία καὶ τὴν ἐποπτεία τὴν ἀναλαμβάνει τὸ

1. Βλ. Ἀριστ. Μάνεση καὶ Γ. Παπαδημητρίου, *Τὸ Σύν-
ταγμα τοῦ 1975*, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Σάκουλα, Θεσσαλονίκη-
Ἀθῆνα 1976, σελ. 62-64 καὶ γιὰ τὴ μεταβατικὴ διάταξη
(Ἀρθρὸν 112, § 4), σελ. 133.

Κράτος. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ στὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴ Βουλὴ φαίνεται ὅτι ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς διαφορετικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ποὺ ἄρχισαν νὰ ἀσκοῦν τὰ διάφορα πολιτικά κόμματα. Ἐτσι χωρὶς νὰ πάψει ἡ Παιδεία νὰ εἶναι ἀντικείμενο τῆς προστασίας καὶ τῆς εὐθύνῃς ὁλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἔγινε ὥστόσο ὁδισιαστικά ἀντικείμενο μέριμνας καὶ προστασίας κάθε κυβερνήσεως ποὺ ἔρχεται στὴν ἀρχὴ καὶ ποὺ ἀντιπροσωπεύει μία ἢ περισσότερες πολιτικὲς παρατάξεις μὲ συγγενῇ ἰδεολογία, καὶ ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοια τῶν Κράτους.

2. Στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1927 καὶ 1975 ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τῆς τέχνῃς, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἑρευνας καὶ τῆς διδασκαλίας γενικά.

3. Ὁ σκοπὸς τῆς Παιδείας, σὰν βασικὸ ἐκπαιδευτικὸ θέμα, δὲν καθορίζεται καὶ δὲν κατοχυρώνεται ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἰσχύσαντα Συντάγματα. Ἡ πρώτη ἐγγραφὴ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἔγινε στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948, δηλαδὴ μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπαναλήφθηκε αὐτολεξεῖ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968 καὶ μὲ μίᾶ μικρὴ παραλλαγὴ καὶ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας (1975). Τὸ ἴδιο σχεδὸν πρᾶγμα παρατηροῦμε καὶ γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ βάση ποὺ τέθηκε ἀπὸ τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς Παιδείας. Σημειωτέον ὅτι ἡ διάταξη ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἰδεολογικὴ βάση, ἀρχικὰ στὸ Σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 καὶ ἔπειτα στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968, δὲν ἐπαναλαμβάνεται αὐτολεξεῖ στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975). Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε τοὺς λόγους ποὺ ἀνάγκασαν τοὺς συνταγματικούς νομοθέτες νὰ καθορίσουν καὶ νὰ κατοχυρώσουν συνταγματικά τὸσο ...ὄψιμα τὸν σκοπὸ τῆς παιδείας καὶ τὴν ἰδεολογικὴ βάση τὸν, δηλαδὴ δύο στοιχεῖα τῶν ὁποίων ἡ ἐφαρμογὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀνασταλτικὴ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης γενικά, ἀκόμη καὶ κάτω ἀπὸ τὴς εὐνοϊκότερες συνθήκες λειτουργίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

4. Στὰ μέχρι τὸ ἔτος 1844 Συντάγματα δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο χρηματοδότησεως τῆς Παιδείας. Ἐκτοτε ὅμως καὶ μέχρι σήμερα παρατηροῦμε ὅτι ἡ Παιδεία «ἐνεργείται δαπάνῃ τοῦ Κράτους». Ἡ διατύπωση αὕτη «τυποποιήθηκε» καὶ ἐπαναλαμβάνεται μὲ ὀρισμένες παραλλαγές, ποὺ ἀναφέρονται στὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως ποὺ λειτουργοῦν «δαπάνῃ τοῦ Κράτους» καὶ στὴ δυνατότητα τῆς συμμετοχῆς καὶ τῆς μέριμνας καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικά πράγματα. Μόνο στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τοῦ 1975 δὲν ἀναφέρεται αὐτολεξεῖ ἡ διατύπωση αὕτη. Ὑπονοεῖται ὅμως ὅτι τὸ «Κράτος δαπανᾷ» γιὰ τὴν παρεχόμενη «καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας

δωρεὰν Παιδείαν». Οἱ λόγοι τῆς περιοδικῆς καταργήσεως τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως στὰ ἐκπαιδευτικά πράγματα πιθανὸν νὰ ὀφείλονται ἢ στὴν ἀδυναμία τους νὰ συμβάλλουν στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς ἐκπαίδευσως ἢ στὴν τάση τους νὰ ἀναμειγνύονται ἐνεργὰ στὸν καθορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας τῆς παρεχόμενης ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὰ ἐπιχορηγοῦμενα ἀπὸ τὰ ὄργανα αὐτά, τάση ποὺ θεωρήθηκε ἴσως ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς κάθε Κυβερνήσεως.

5. Τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων στὴν Παιδεία ἀναγνωρίζεται καὶ κατοχυρώνεται συνταγματικὰ (Συντάγματα 1832, 1975) καὶ μπορεῖ νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ θέμα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσως. Ἐνῶ ὅμως τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀναγνωρίστηκε ἀρχικὰ τὸ 1832, χρειάστηκε νὰ περάσουν ἑκατὸ περίπου χρόνια γιὰ νὰ θεσπιστῇ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση (Σύνταγμα τοῦ 1911) καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό. Ἡ γνωστὴ διάκριση τῆς ἐκπαίδευσως σὲ τρεῖς βαθμίδες (κατωτέρα, μέση, ἀνωτέρα), ἐνῶ εἶχε προταθῇ ἐνωρίς (ἀπὸ τὸ 1824), ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι δὲν καθιερώθηκε ἔγκαιρος. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823 προτείνεται ἀπλῶς ἡ συστηματικὴ ὀργάνωση τῆς ἐκπαίδευσως τῆς νεολαίας, ἐνῶ μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, ἀποδίδνεται ὅτι ἡ διάκριση αὕτη εἶχε ἤδη παγιωθῇ. Ἀπὸ τὴς τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία, δηλαδὴ ἡ στοιχειώδης (κατωτέρα) καὶ ἡ ἀνωτάτη, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα συνταγματικῶν διατάξεων. Ἐτσι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, γίνεται ὑποχρεωτικὴ (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1911, 1927, 1952, 1968). Στὸ τελευταῖο Σύνταγμα (1975) δὲν γίνεται σαφὸς λόγος γι' αὐτὴν, ὑπονοεῖται ὅμως δεδομένου ὅτι μὲ εἰδικὸ νόμο θὰ καθοριστῇ ἐνεαεστῆς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση (ἔξη ἐτηστὴ στοιχειώδης ἐκπαίδευση καὶ τρία στὸν πρῶτο κύκλο τῆς μέσης ἐκπαίδευσως). Ἡ ἐγγραφὴ γιὰ τὴν ἔξεσθι ὑποχρεωτικὴ φοίτηση στὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Σύνταγμα τοῦ 1927 καὶ ἐπαναλήφθηκε καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952, 1968 καὶ 1975. Ἐξ ἄλλου μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1911 καὶ ἔπειτα, μὲ μιά ἐξαιρεση τὸ Σύνταγμα τοῦ 1968, κατοχυρώθηκε ἡ δωρεὰν παροχὴ τῆς.

6. Ἡ πρώτη ἐγγραφὴ γιὰ τὴν Ἀνωτάτη Ἐκπαίδευση, ἀν ἀφαίρεση καεῖς ἐκαὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ὅπου γίνεται ἀπλῶς λόγος γιὰ ἀνώτερη (πανεπιστημιακὴ) ἐκπαίδευση, γίνεται στὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Μ' αὐτὴν κατοχυρώνονται ἡ αὐτοδιοίκηση τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων (ΑΕΙ) καὶ ἡ δημοσιοϋπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τους. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1968 καὶ 1975 μὲ

Συντάγματα	Ἄρθρα σχετικά μετὴν ἐκπαίδευση
1823	Ἄρθρο λζ'
1827	Ἄρθρα 85, 20
1832	Ἄρθρα 28, 99, 231
1844	Ἄρθρο 11 Εἰδικὲς διατάξεις. Ἄρθρο 105
1864	Ἄρθρο 16
1911	Ἄρθρο 16
1927	Ἄρθρα 21, 23 Ἑρμηνευτικὲς δηλώσεις
1952	Ἄρθρο 16
1968	Ἄρθρα 6, 17
1975	Ἄρθρο 16

τὴ διαφορά ὅτι στὸ Σύνταγμα τοῦ 1966 δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ δημοσιοὑπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν τῶν ΑΕΙ. Μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ νόμους ποὺ προβλέπονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο τὸ σχετικὸ μετὴν Παιδεία, τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975, θὰ καθοριστοῦν οἱ περιπτώσεις ποὺ παρουσιάζονται στὸν παραπάνω πίνακα καὶ οἱ ὁποῖες κατοχυρώνονται γιὰ πρώτη φορά συνταγματικῶς.

7. Γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση δὲν ὑπῆρχε καμιὰ συνταγματικὴ πρόβλεψη μέχρι τὸ 1975. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται γιὰ πρώτη φορά λόγος γι' αὐτήν.

8. Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως ἰδιωτικῶν σχολεῶν κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς ἐνωρίτερα. Ἦδη τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827 παρέχει τὸ δικαίωμα αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες χωρὶς κανένα περιορισμό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μετὰ ἄλλα Συντάγματα, μετὰ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι αὐτὰ θέτουν ὁρισμένους περιορισμοὺς ποὺ καθορίζονται ἀπὸ εἰδικοὺς νόμους (Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1832, 1844, 1864, 1975). Στὸ σχέδιο Συντάγματος τοῦ 1948 ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορά ὅτι ἀπαγορεύεται στοὺς «Ἕλληνες τοὺς ἐστερημένους τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τους» νὰ ἰδρύνουν ἰδιωτικὰ σχολεῖα. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὰ Συντάγματα τῶν ἐτῶν 1952 καὶ 1968.

9. Ἡ ἐγγράφη γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν σπουδαστῶν, ἀνάλογα καὶ μετὰ τὴν ἰκανότητές τους, ἔγινε γιὰ πρώτη φορά στὸ Σύνταγμα τοῦ 1832. Ἐπαναλαμβάνεται δέ, μετὰ διαφορετικὴ μορφή, στὸ Σχέδιο τοῦ Συντάγματος τοῦ 1925, ὅπου γίνεται μνεῖα καὶ τοῦ ὅρου «ὑποτροφίαι» ποὺ τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ χορηγεῖ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Στὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 γίνεται καὶ

πάλι λόγος γιὰ τὴν εἰδικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν διακρινομένων γιὰ τὴν ἐπίδοσή τους σπουδαστῶν.

10. Τέλος σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1832 προβλέπεται ἡ σύσταση Ὑπουργείου «ἐπὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσως».

Ὑστερα ἀπὸ τὴ σύντομη περιγραφή τῆς ἐξελίξεως τοῦ περιοχόμενου τῶν συνταγματικῶν διατάξεων τῶν σχετικῶν μετὰ τὴν ἐκπαίδευση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ συνταγματικὰ κείμενα,μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ θεσμοποίηση τῆς Παιδείας, σὰν κοινωνικῆς λειτουργίας, δὲν εἶναι στατική. Ἀντίθετα ἐμφανίζεται δυναμικὴ καὶ ἀνάλογη μετὰ τὰς ἀνάγκες ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας καὶ οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν τὴν ἑκταση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν συνταγματικῶν διατάξεων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς. Ἡ ἀποψη αὐτὴ βασίζεται στὴ διαπίστωση π.χ. ὅτι ἀπὸ τὴ λιτὴ ἐγγράφη, τὴ σχετικὴ μετὰ τὴν ἐκπαίδευση, ποὺ συναντήσαμε στὸ Σύνταγμα τοῦ 1823, ἐφθάσαμε στὴν ἀντίστοιχη μακροσκελὴ καὶ πολὺ-πλοκὴ ἐγγράφη ποὺ περιέχεται στὸ τελευταῖο Σύνταγμα τῆς χώρας.

Ἀρχικά, ἀναγνωρίστηκε ἁπλῶς ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν προστασία τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσή της ὑπ' αὐτήν. Ἀργότερα ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς ἡ παράλληλη πρὸς τὴν δημόσια ἐκπαίδευση λειτουργία τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσως. Ἡ αὐξησὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐμφάνισή καὶ ἡ ἀνάπτυξή τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ πρόοδος τοῦ τόπου καὶ οἱ ἀνάγκες τῆς δημόσιας διοικήσεως συνετέλεσαν στὴ συστηματικότερη ὁργάνωσή τῆς Παιδείας ἀπὸ τὴν Πολιτεία. Ἔτσι κατοχυρώθηκαν συνταγματικῶς οἱ τρεῖς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσως (κατώτερη, μέση, ἀνώτερη) μετὰ ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴν τελευταία, ἐκφραζόμενη μετὰ τὴν ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη τῆς. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας καθιερώθηκε συνταγματικῶς ἡ ὑποχρέωση τοῦ Κράτους νὰ ἀναλάβει τὴ δαπάνη γιὰ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Παιδείας. Ἐπὶ πλέον, ἐκατὸ περίπου χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξή τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, ἀναγνωρίστηκε καὶ κατοχυρώθηκε συνταγματικῶς ἡ ἐξαιτηθὺς ὑποχρεωτικὴ φοίτηση ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὴν πρώτη βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσως. Ἀργότερα καθορίστηκαν συνταγματικῶς ὁ σκοπὸς καὶ οἱ ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τῆς στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαίδευσως καὶ κατοχυρώθηκε ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων (ΑΕΙ). Στὸ ἄρθρο 16 τοῦ τελευταίου Συντάγματος τῆς χώρας (1975) βρίσκουμε σὲ ἀνακεφαλαιώση ὅλα σχεδὸν αὐτὰ τὰ κύρια σημεῖα τὰ ἀναφερόμενα στὴν Παιδεία. Ἐπὶ πλέον

παρατηροῦμε ὅτι μ' αὐτὸ καθιερώνεται ἡ ἐννεαετής ὑποχρεωτικὴ φοίτηση γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς δωρεάν συμμετοχῆς τοὺς σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς Ἐκπαίδευσως. Μ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο κατοχυρώνεται ἡ δημοσιοὑπαλληλικὴ ιδιότητα τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ κατωτέρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν ΑΕΙ καὶ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς φοιτητικοὺς συλλόγους καὶ τὰ δικαιώματα τῶν φοιτητῶν. Ἐκτὸς αὐτῶν, στὸ ἴδιο ἄρθρο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ γιὰ κάθε ἄλλη εἰδικὴ ἐκπαίδευση καὶ ὀρίζονται τὰ χρόνια τῆς φοιτήσεως στὶς σχολές.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευση

ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἀντικείμενα ἐνδιαφέροντος τῆς Πολιτείας. Παρ' ὅλες ὁμως τὶς προσπάθειες ποὺ καταβάλλονται γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν προϋποθέσεων γιὰ μιὰ καλύτερη καὶ ἀποδοτικότερη ἐκπαίδευση, ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὲς ἐλλείψεις. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἀνανεωτικὴ κίνηση γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, ποὺ παρατηρεῖται τώρα τελευταῖα στὴ χώρα μας, θὰ ἀνταποκριθῇ στοὺς πόθους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ θὰ συντελέσει στὴν ἄρση ὅλων τῶν ἀνασταλτικῶν μέτρων ποὺ ἐμπόδισαν μέχρι τώρα τὴν ἐφαρμογὴ ἐνός πραγματικὰ δημοκρατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.